Bidrag til en kumulativ magtforskning

Anker Brink Lund

Magt-begrebet er centralt for forståelsen af samfundsprocesserne[1]). Derom er der enighed blandt samfundsforskere, men på trods af denne fundamentale enighed eksisterer der ikke på området nogen kumulativ forskningstradition eller alment accepteret magtanalyse.

I stedet for at bygge på hinandens resultater har forskerne anvendt kræfterne på gensidig kritik og indbyrdes beskyldt hinanden for at være uvidenskabelige.

En sådan metodisk kritik er nødvendig, men i det lange løb kun frugtbar i det omfang, den bringer erkendelsen videre. Det er måske derfor på tide, at man standser op, søger at gøre status over de mest frugtbare elementer fra de forskellige forskningstraditioner og mulighederne for at kombinere disse bidrag til et tentativt hele.

1. *Nogle magtteoretiske traditioner*

Erkendelsesteoretisk kan man inddele den hidtidige forskning i to hovedtraditioner, inden for hvilke der yderligere findes konkurrerende synspunkter og »skoler«.

Den positivistiske tradition[2]) opfatter videnskabens objekt som de umiddelbart iagttagelige fænomerner, d.v.s. at magtens explicitte fremtrædelsesformer er lig med dens egentlige væsen.

Analysens udgangspunkt er derfor interpersonelle konflikter mellem to eller flere, hvor et subjekt A har magt over objektet B i det omfang A kan få B til at gøre noget (adfærd x), B ellers ikke ville have gjort[3]):

Fig. 1

A og B kan f.eks. være politiske partier eller interesseorganisationer, der som autonome aktører i kraft af deres medlemstal, økonomi, prestige o.s.v. udøver magt i relation til hinanden.

Med dette udgangspunkt spaltes de positivistiske forskere i *elitister,* der opfatter magt som en besiddelse og derfor lægger hovedvægten på aktørernes adgang til magtpositioner og magtressourcer, og *pluralister,* der anser relationen mellem A og B, d.v.s. magt som en relation, som magtens væsen[4]).

For begge grupper gælder det, at magt kan måles ud fra s.k. beslutningsprocesanalyser, d.v.s. en beskrivelse af konkrete aktørers valg mellem explicitte alternativer. Analysen er universel og må opregne de enkelte subjekters ressourcer, deres præferencer og konkrete adfærd.

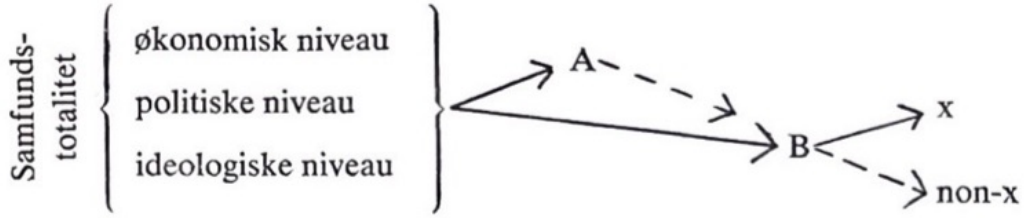
Traditionens kvaliteter er, at den kan beskrive *hvordan,* der udøves magt, og af *hvem,* idet den analyserer magtens fremtrædelsesformer på det realkonkrete micro-niveau.

Men traditionen savner mulighed for at forklare *hvorfor,* der udøves magt, og *hvad,* der fundamentalt betinger magten. Metoden er således ahistorisk, hvorved magten bliver en uforanderlig størrelse uanset strukturen i det samfund, hvori den udøves. Derfor kan metoden ikke afdække de objektive interesser i samfundet eller opstille betragtninger om magt på macro-niveau.

Den kritiske tradition hævder derimod, at fænomenernes empiriske fremtrædelsesformer ikke nødvendigvis svarer til deres væsen.

Udgangspunktet er derfor ikke konkrete individers personlige magt, men en række objektive kræfter sat af den samfundsmæssige totalitet:

Fig. 2

A og B har her ingen større autonomi, men reduceres til agenter for anonyme samfundskræfter.

Groft sagt kan den kritiske tradition inddeles i to forskningsgrene. *Ideologikritikerne*[5]) anser det ideologiske niveau for at være det fundamentale, mens *marxisterne*[6]) opfatter økonomien som samfundsstrukturens basale element. Inden for disse »skoler« findes der væsentlige nuancer m.h.t. graden af determination.

En konsekvens af denne opfattelse er, at magten må analyseres historisk konkret. Magt er klassespecifik, idet visse befolkningsgrupper systematisk er mere magtfulde end andre. De modstående klassers objektive interesser og indbyr-

des styrkeforhold samt samfundets økonomiske, politiske og ideologiske udviklingstrin bliver de afgørende faktorer i magtteorien. Afdækningen af magten må således ske gennem en klasseanalyse.

Herved kan traditionen forklare *hvorfor* magten udøves i et givet samfund og *hvad*, der forårsager magten i abstrakt forstand på macro-niveau.

Derimod har traditionen endnu ikke kunnet transformere sine almene bestemmelser til konkrete realanalyser på micro-niveau. Der savnes bl. a. en redegørelse for *hvordan* de strukturelle forhold forplanter sig til individerne.

2. *Et magtteoretisk alternativ*

Som det fremgår af denne kortfattede gennemgang rummer de enkelte forskningstraditioner væsentlige elementer, som andre traditioner savner.

I det følgende vil der blive forsøgt opstillet en integreret magtmodel baseret på sådanne elementer, hvorved traditionerne kan supplere hinanden. Betragtningerne her er abstrakte og tentative, men indgår for øjeblikket i et projekt[7]), hvor jeg søger at afprøve dem på konkrete beslutningsprocesser.

Magt defineres nominelt som den strukturelt eller personligt betingede evne til implicit eller explicit at bestemme en konkret beslutnings udfald eller en situations udvikling i almindelighed.

Definitionen er bevidst affattet så bredt, at den i sig kan indeholde de fleste magtteoretiske traditioner, og understreger, at det fælles skæringspunkt for forskningen er bestemmelsen af magtressourcerne.

2.1. *Magtens basis*

Der er stort set enighed om, hvilke kategorier af faktorer, der kan opregnes som relevante magtressourcer. *Jacob A. Buksti*[8]) skelner imellem (A) interne magtressourcer, der direkte knytter sig til det enkelte subjekt, f. eks. økonomisk kapacitet og aktørernes personlige egenskaber; (B) positionsressourcer, der knytter sig til aktørens placering i forhold til det politiske apparat, bl. a. samarbejdsmuligheder, troværdighed og prestige; (C) eksterne faktorer, aktøren ikke selv er herre over: den økonomiske udvikling, de parlamentariske forhold, påvirkning fra de dominerende normer og værdier i samfundet m.v.

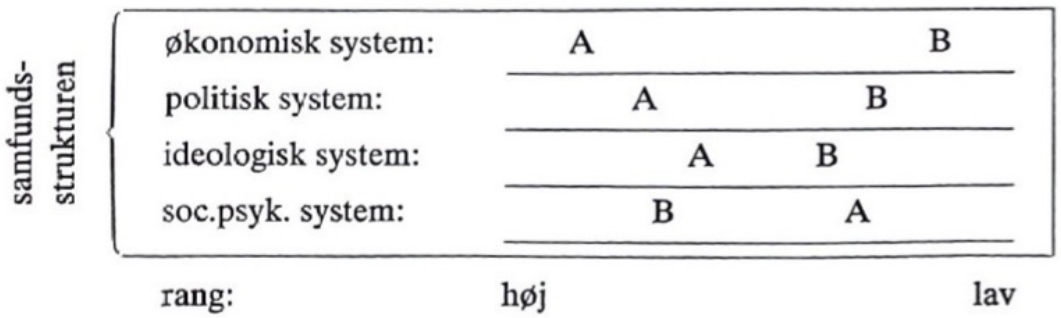
En sådan opremsning af ressourcer er imidlertid kun anvendelig som en eksemplarisk beskrivelse af mulige elementer i magtens grundlag, men hverken udtømmende eller systematisk. Man savner således en prioritering og vægtning af faktorerne og en analyse af kategoriernes interdependens.

De interne ressourcer lader sig f. eks. kun vanskeligt adskille fra de eksterne, og også positionsressourcerne vil i praksis være betinget af de eksterne faktorer. En interesseorganisations økonomiske magt kan således ikke ses isoleret fra samfundets almene økonomiske konjunkturer, og et politisk partis troværdighed beror i al væsentlighed på de herskende normer og værdier i samfundet.

Udtrykt mere generelt er et subjekts magtressourcer et mål for, hvor meget af en given værdivægt, subjektet besidder, sammenlignet med andre subjekter. De værdier, der er tale om kan med rimelighed inddeles i fire hovedkategorier: økonomiske, politiske, ideologiske og social-psykologiske faktorer.

Disse værdier indgår som elementer i en samfundsmæssig helhed, en social struktur, defineret som et sæt af systemer, hvori der allokeres værdier af en bestemt karakter mellem et antal subjekter:

Fig. 3

Et magtsubjekt kan inden for disse systemer opnå høj eller lav rang alt efter sin andel i de allokerede værdier, og et subjekts *magtposition* defineres herudfra som summen af opnåede magtressourcer inden for strukturen.

Opstiller man ressourcerne i form af en opremsning, jvnf. p. 16, opererer man implicit med en *egalitetsteori,* idet faktorernes orden er ligegyldig, og alle individer i samfundet principielt har lige muligheder for at få del i de allokerede værdier i alle strukturens systemer.

Magtforskerne *Peter Bachrach* og *Morton S. Baratz* har imidlertid påvist, at denne opfattelse er uholdbar, idet allokeringen er struktureret således, at der systematisk bliver skævheder i fordelingen (»mobilization of bias«), d.v.s.[9]).

> »a set of predominant values, beliefs, rituals and institutional procedures that operates systematically and consistingly to the benefit of certain persons and groups at the expence of others.«

Bachrach & Baratz afviser således, at alle subjekter skulle have lige chancer for at opnå høj rang i magtstrukturen. Imidlertid kan de ikke give svaret på, hvori denne forfordeling af visse samfundsgrupper beror.

Det kan til gengæld gøres med udgangspunkt i den marxistiske teori om det kapitalistiske samfund, herunder specielt teoriens klassebegreb.

Det kan illustreres ved at indplacere struktur-modellen i det rumlige metafor »basis-overbygning«, hvor basis udgøres af produktionsmåden, der under kapitalismen sætter de to hovedklasser: den herskende kapitalistklasse, der ejer

produktionsmidlerne, og den besiddelsesløse arbejderklasse[10]). Denne basis er bestemmende for overbygningen.

Denne topik siger imidlertid ikke noget i sig selv om, hvordan og i hvilken grad produktionsmåden er bestemmende. De hidtidige fortolkninger heraf falder i tre grupper: afspejlingsteorien, vekselvirkningsteorien og fordrejningsteorien[11]).

Afspejlingsteorien opfatter relationen som en-vejs. Produktionsmåden er altafgørende, og magtforholdene i alle systemer i samfundet afhænger af subjekternes klassetilhørsforhold. Der er tale om økonomisk determinisme.

Vekselvirkningsteorien modificerer dette synspunkt. Det hævdes her, at der i strukturen foregår en konstant vekselvirkning mellem systemerne, men økonomien vil i sidste instans blive afgørende.

Fordrejningsteorien afviser, at der generelt kan opstilles lovmæssigheder for hele den samfundsmæssige helhed. Kun for de værdier, der produceres som varer, d.v.s. for den værdiformsubsumerede totalitet, er allokeringen entydig og umiddelbar klassespecifik. For de andre systemer må en konkret realanalyse påvise, hvordan allokeringen af værdier foregår, idet produktionsmåden her kun sætter sig igennem som fordrejning.

Teorierne er udtryk for forskellige grader af forklaringspotentiel. Egalitetsteorien stiller krav om, at magtanalysen hver gang begynder på et nul-punkt: intet er givet. Derved begrænser denne form for ressource-konception sig imidlertid til at være rent beskrivende. Forskeren kan intet sige med sikkerhed.

I den anden ekstrem findes afspejlingsteorien. Her er alt forklaret i kraft af klassestrukturen i samfundet. En sådan »universalforklaring« er så generel og abstrakt, at dens udsagn tenderer mod det meningsløse.

Vekselvirkningsteorien står og falder med definitionen af økonomiens dominans »i sidste instans«. Nedspilles dominans-aspektet er teorien realiter udtryk for egalitetsteorien i maskeret udformning. Overspilles det, bliver resultatet økonomisk determinisme, altså afspejlingsteorien.

Derimod forekommer fordrejningsteorien frugtbar ved fastlæggelsen af magtens basis. Allokeringen af magtressourcer afhænger kun fuldstændigt af subjekternes klassetilhørsforhold for den del af værdifordelingen, som foregår inden for et *kapitalinternt* felt. En arbejdsgiverorganisation har således sammenlignet med en lønarbejderorganisation nødvendigvis større andel af de ressourcer, som fordeles i et kapitalistisk økonomisk system. Men i det *kapitalexterne* felt, f.eks. i det socialpsykologiske system, er denne forfordeling ikke givet, ligesom der i det mellemliggende *kapitalaffirmative* felt, hvor allokeringen af politiske og ideologiske magtressourcer sker, må en konkret beslutningsprocesanalyse til, for at fastlægge fordelingen, idet den kun foregår delvis klassespecifikt[12]). Man må derfor for disse systemer[13]):

»... nødvendigvis supplere den strikte politøkonomiske fremgangsmåde med en 'materiel sociologi' – eller rettere en materialistisk funderet sociologi. At denne sociologi ikke kan være dialektisk turde fremgå af, at kun inden for den egentlige totalitet – den kapitalistiske produktionsmåde som totalitet – er dialektikken overhovedet fungibel.«

Herved opnås ikke blot en metode til analyse af den mobiliserede »bias« i samfundet. Man bliver også i stand til at slå bro mellem magten på macro- og micro-niveau, hvorefter det bliver muligt at differentiere mellem to væsensforskellige magtformer, hhv. strukturel og personlig magt.

Fredsforskeren *Johan Galtung*[14]) har pointeret denne dobbelthed:

»... etiske systemer, som er rettet mot *tilsiktet* vold har lett for å unngå å oppfange strukturell vold – og kan derfor komme til å gripe småfisken mens den store går klar. Etter vår mening betyr ikke denne feiltagelsen at den motsatte feilen – å rette all oppmerksomhet mot strukturell vold – blir stående som ren visdom. Hvis man er optatt av fred, og fred er fravær af vold, da bør holdning og handing rettes både mot personlig og strukturell vold.«

Da vold her, jvf. p. 20, opfattes som en underkategori af magt, forekommer det naturligt at overføre Galtungs dikotomi på magtanalysen som helhed.

Personlig magt rummer den del af magtudøvelsen, der kun kommer i stand som følge af angivelige personers eller gruppers konkrete adfærd: magtsubjektet er *aktør*.

Strukturel magt sætter sig derimod igennem så at sige »bag om ryggen« på subjekterne. Udviklingen af skæv indkomstfordeling, reel politisk ulighed trods formel juridisk ligestilling og ideologisk ensidighed i massemedierne er eksempler på det. Her optræder personer og grupper, f. eks. arbejdsgivere, politikere og journalister som karaktermasker eller *agenter* for anonyme kræfter og lovmæssigheder i samfundsstrukturen. Uanset den enkelte agents adfærd bliver resultatet af magtudøvelsen på længere sigt den samme.

I konkrete situationer er det vanskeligt at adskille de to magtformer fuldstændigt. Det samme subjekt vil kunne optræde skiftevis som aktør og agent – og næppe være sig bevidst, hvornår vedkommende handler i den ene eller anden egenskab. Men analytisk er opdelingen frugtbar.

For det første kaster den lys over magtressourcernes væsen. De kan nu ikke kun opfattes som råmateriale og ammunition i hænderne på subjekterne. De økonomiske, politiske og ideologiske ressourcer vil nemlig også p. g. a. samfundsstrukturens indretning i et vist omfang begrænse subjektets autonomi.

For det andet bliver det muligt at vise, at magtsubjektets interesser og præferencer ikke kun er subjektive, men at der også fungerer objektive interesser defineret udefra blandt et subjekts motiver. Herved styrkes analysen, idet en

række blokerende associationer i retning af subjektiv skyld fjernes: en ikke ringe del af magtudøvelsen er funderet i samfundsmæssige lovmæssigheder og ikke i diffuse, personafhængige tilfældigheder og manipulation.

For det tredje kan dikotomien afklare et af stridspunkterne mellem elitistiske og pluralistiske magtforskere. Magt er således hverken ren besiddelse eller kun relationer. Strukturel magt vil typisk fremtræde som en besiddelse, der knytter sig til et subjekts rolle eller institution, mens personlig magt kun kommer i stand, når subjektet aktivt foretager sig noget i relation til objektet.

2.2. *Magtens fremtrædelsesformer*

Hermed er vi fremme ved den konkrete udøvelse af magten[15]). Disse fremtrædelsesformer kan opstilles i et kontinuum af idealtyper, der spænder fra explicit magtudøvelse, hvor relation-aspektet er dominerende, til implict magtudøvelse, hvor besiddelse-aspektet er mest fremherskende.

Fig. 4

Tvang er karakteriseret ved, at subjektet manifest anvender sine ressourcer for at få objektet til at konformere til en af subjektet bestemt adfærd.

Mere specifikt kan der arbejdes med to subkatogorier af tvang: *negative sanktioner* i form af censur, vold eller andre former for straf, og *positive sanktioner,* f. eks. repressiv behovstilfredsstillelse[16]), avancement, lønforhøjelser og andre former for belønninger.

Al magtudøvelse er omkostningskrævende[17]), og da tvang er kendetegnet ved at subjektet manifest anvender sine ressourcer, kan disse omkostninger i visse tilfælde blive så store, at de er prohibitive. En magthaver vil derfor kun i tilfælde, hvor ingen anden form for magtanvendelse står til rådighed, anvende åbenlys tvang. Som regel vil der være mulighed for at opnå den ønskede adfærd ved at benytte mindre explicitte magtformer.

Pression forekommer i situationer, hvor subjektet truer objektet med sanktioner, men uden at disse anvendes manifest.

Pression kan være legitimeret i form af *styring,* d.v.s. at subjektet har kompetence til at anvende formaliserede teknikker f. eks. revisionsprocedurer eller afskedigelsesregler[18]).

Pression stiller ikke så store krav til brug af ressourcer som tvang. Til gengæld er denne form for magt ikke så sikker, idet objektet har større muligheder for ikke at følge magthaverens anvisninger. I så fald må subjektet enten iværksætte sanktionerne med de problemer, der er forbundet med tvang, eller opgive

at sætte sin magt igennem, hvilket kan betyde, at subjektet mister troværdighed i relation til objekterne.

Indflydelse er en implicit magtform karakteriseret derved, at subjektet ikke nødvendigvis direkte oplyser objektet om den ønskede adfærd. Det er derfor typisk objektet, der er den aktive part: objektet *anticiperer* subjektets *reaktion*[19]), d.v.s. ud fra en vurdering af magthaverens interesser i den pågældende situation søger objektet at tilpasse sin adfærd for derigennem at undgå negative eller opnå positive sanktioner i fremtiden.

På længere sigt er det vigtigt, at subjektet bibringer potentielle objekter indtrykket af, at subjektets præferencer og interesser er legitimeret ved de dominerende værdier og normer i samfundet[20]).

Dette kan ske gennem *propaganda,* d.v.s. udbredelse af ideer og anskuelser f.eks. gennem manipulation af informationer. Herved kan subjektet søge at *ændre* samfundets værdisystem, så objekterne opfatter vedkommendes særinteresser som velforståede almeninteresser, bl.a. ved at opbygge autoritet omkring sin person eller sine anskuelser.

Autoritet er en omstridt kategori i magt-litteraturen. *Carl Joachim Friedrich*[21]) mener, at autoritet slet ikke er en magtform, men derimod en selvstændig kategori, fordi

> »... authority in so far as it is the capacity of reasoning upon values provides the bridge between power and justice.«

En sådan skelnen mellem magt og autoritet forekommer imidlertid ikke frugtbar. I praksis fremtræder autoriteten således på samme måde som indflydelse. Det eneste bemærkelsesværdige er, at udøvelsen her er betinget af, at objektet formoder, magthaveren kan argumentere rationelt for sine præferencer, hvorfor magtressourcerne primært er de dominerende samfundsnormer, d.v.s. af ideologisk art.

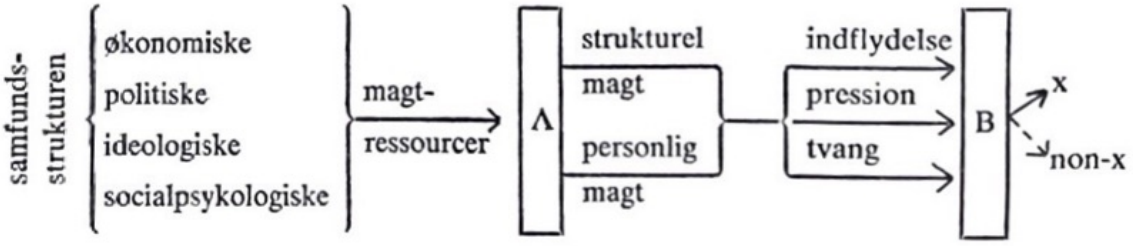
Det forekommer derfor mere rimeligt, at definere autoritet som en underkategori af indflydelse. Der vil typisk være tale om situationer, hvor magthaveren legitimerer sig enten ved prestige (f.eks. eksperter) eller ved formelle love og kompetence-regler (f.eks. embedsmænd).

Magtudøvelse ved autoritet er ikke særligt omkostningskrævende, og så længe subjektet bevarer sin troværdighed, er det tillige en meget sikker form for magt. Der er imidlertid ikke tale om nogen konstant størrelse: autoritet kan nedbrydes med magttab til følge. En magthaver må derfor søge at bevare sit legitimeringsgrundlag f.eks. gennem *indoktrinering* af objekterne, d.v.s. en kommunikationsproces, der til forskel fra propaganda ikke søger at ændre, men derimod at *cementere* samfundets værdisystem[22]).

2.3. *Almene bestemmelser for magten*

Det er nu muligt at reformulere magtmodellen under hensyntagen til de forudgående bestemmelser:

Fig. 5

Herved er magtproblematikken blivet indplaceret i en samfundsmæssig ramme. Ressource-begrebet er blevet udbygget og differentieret og magtrelationen spaltet efter subjektets placering i relation til samfundskræfterne. Endelig er magtudøvelsens fremtrædelsesformer typologiseret efter graden af explicitet.

Sammenfattende betyder det, at magtmodellen kan opfattes som et sæt af koncentriske cirkler: Den historiske, samfundsmæssige helhed sætter de ydre grænser for såvel subjektets som objektets magtudøvelse og autonomi. Inden for disse grænser sætter den strukturelle magt nye grænser for den personlige magtudøvelse, og inden for disse grænser sætter aktørernes personlige magtudøvelse de indre grænser for det område, inden for hvilket objektet kan realisere sig selv uden ydre påtrykning.

3. *Den konkrete magtanalyse*

Opfattes magtens væsen på denne måde, betyder det, at de traditionelle magtanalyser må udbygges.

Den positivistiske *beslutningsprocesanalyse* tager sit udgangspunkt i s.k. nøglebeslutninger, d.v.s. et bevidst valg mellem to eller flere alternativer på spørgsmål, som er højt prioriteret i de potentielle subjekter og objekters hierarki af interesser og præferencer[23]).

Imidlertid kan denne analyse kun afdække konfliktsituationer og dermed kun den side af magten, som her betegnes personlig magt. Således skriver *James N. Rosenau* om metoden[24]):

> »At the heart of Snyder's original decision-making framework is the simple notion that political actions is undertaken by *concrete human beings* and that comprehension of the dynamics of this action requires viewing the world from the perspective of these *identifiable actors.*«

Derimod vil den strukturelle magtudøvelse og de mere implicitte af magtens fremtrædelsesformer ikke kunne påvises med en sådan teknik. Bachrach & Baratz foreslår derfor beslutningsprocesanalysen suppleret med den s.k. *non-decision-analyse,* d.v.s.[25]):

»a means by which demands for change in the existing allocation of benefits and priviledges in the community can be soffocated before they are even voiced; or kept covert; or killed before they gain access to the relevant decision-making arena; or failing all these things maimed or destroyed in the decision-implementing stage of the policy process.«

Dette sker ved at undersøge hvilke alternativer, der *ikke* når frem til beslutningstagerne, samt afgøre hvilke grupper i samfundet, der nyder fordele ved den endelige beslutnings konsekvenser.

Denne sidste del kræver bidrag fra den kritiske traditions *klasseanalyse,* d.v.s. en historisk bestemmelse af den samfundsmæssige struktur, herunder afdækningen af den mobiliserede »bias« i det økonomiske, politiske og ideologiske system og objekter og subjekter placeret i forhold til den værdiformsubsumerede totalitet.

Ønsker man f.eks. at analysere magtforholdene omkring Danmarks Radio (DR) i 1970'erne, må analysen indeholde følgende elementer:

1. En historisk bestemmelse af magtsubjekternes og magtobjektets status i samfundet: DR må som institution placeres i forhold til den dominerende produktionsmåde og konjunkturforløbet, så det kan afgøres i hvilket omfang DR er underlagt objektive interesser i form af klassespecifik strukturel magtudøvelse.

2. En nøglebeslutning fra den analyserede periode må rekonstrueres: Man kan eksempelvis følge ændringerne i lydradioens nyhedsformidling 1970–1975.

3. Det rekonstruerede beslutningsforløb skal dernæst underkastes en beslutningsprocesanalyse: Hvilke aktører optræder i forhold til DR? Hvilke præferencer har de? Hvilke ressourcer og hvilke magtmidler anvender de over for DR i den konkrete nøglebeslutning.

4. Nøglebeslutningen skal herefter danne udgangspunkt for en non-decision-analyse: Hvilke forslag blev kvalt eller slet ikke fremsat under forløbet? Hvilke objektive interesser er tilgodeset ved DRs nye nyheds- og programstruktur?

5. Ved hjælp af elementerne 1–4 kan man afslutningsvis afgøre, hvordan magten er fordelt i relation til det pågældende objekt: Hvilke subjekter har sammenfattende for alle niveauerne mest magt, og hvad repræsenterer disse agenter og aktører? Hvor stor selvstændighed bliver der tilbage til institutionen DR og dens medarbejdere?

Et sådant systematisk analyseforløb imødekommer mange af de krav, som den hidtidige magtforskning stiller op. Analysen kan således både beskrive *hvordan* og af *hvem,* der udøves magt, og desuden forklare *hvorfor,* der udøves magt, og *hvad,* der fundamentalt betinger magten. Den ignorerer hverken micro- eller macro-fænomenerne i samfundet, men kombinerer dem i et frugtbart samspil.

Denne kortfattede redegørelse giver sig imidlertid ikke ud for at være teori*en*. Derimod kan den muligvis danne udgangspunkt for en konstruktiv dialog mellem de forskellige forskningstraditioner, hvilket forhåbentlig på længere sigt kan bidrage til det fælles mål: en meningsfuld, kumulativ magtforskning.

Noter

1) Jvnf. *Ændringer i samspillet mellem de politiske institutioner i Danmark*, Betænkning fra det Samfundsvidenskabelige Forskningsråd, juni 1975.
2) En gennemgang af den positivistiske tradition findes hos Jacob A. Buksti, Skitse til analyse af politiske magtrelationer, in: *Økonomi og Politik* nr. 3, 1975, pp. 179–192.
3) Robert A. Dahl, *Modern Political Analysis*, 1970, p. 17.
4) Om modsætningerne imellem elitister og pluralister se *Politica* nr. 1, 1972.
5) se f. eks. Jürgen Habermas, *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, 1962.
6) se f. eks. Nicos Poulantzas, *Politisk makt och sociala klasser*, 1970.
7) Anker Brink Lund, *En magtanalyse af Danmarks Radio – specielt med henblik på beslutningsprocesserne omkring lydradioens nyhedsformidling* (arbejdstitel).
8) Jacob A. Buksti, *op. cit.* p. 188 ff.
9) Peter Bachrach & Morton S. Baratz, *Power and Poverty. Theory and Practice*, 1970, p. 43.
10) Som supplement til denne stærkt forenklede fremstilling af klasseforholdene se f. eks. Jens Qvortrup, Karl Marx' »An Sich«-Klassebegreb. En teorihistorisk studie, in: *Kurasje* nr. 4, 1971, pp. 3–38, og Sten Busck et al., Klassestrukturen i Danmark 1870–1920, in: *Den jyske Historiker*, nr. 3–4, 1973/74.
11) Ole Stryhn Jørgensen, Kritikken af den politiske økonomi, subjekt-konception, bevidsthedsdannelse, in: *Den jyske Historiker*, nr. 4, 1975, p. 10 f.
12) Som hypotese for ressourceallokeringen mellem en arbejdsgiverforening (A) og en lønarbejderorganisation (B) se rangordningen i fig. 3, p. 17.
13) Ole Maquardt, Om nogle problemer ved en videnskabsteori, *Fagtryk* nr. 2, 1975, p. 95.
14) Johan Galtung, *Fred, vold og imperialisme*, 1974, p. 37.
15) Typologien bygger især på Carl Joachim Friedrich, *Man and His Government – An Empirical Theory of Politics*, 1963, pp. 161–226, idet sprogbrugen dog sine steder er ændret og præciseringer foretaget, jvnf. bl. a. Bachrach & Baratz, *op. cit.* pp. 17–34 og Dahl, *op. cit.* p. 14–34.
16) Herbert Marcuse, *Det én-dimensionale menneske – en undersøgelse af det højtudviklede industrisamfunds ideologi*, 1969, p.. 25.
17) John Harsanyi, Measurement of Social Power, Opportunity, Costs and the Theory of Two-person Bargaining Games, in: Bell, Edwards & Wagner (eds.), *Political Power. A Reader in Theory and Research*, 1969, pp. 209–213.
18) Poul Meyer, *Offentlig forvaltning*, 1975, pp. 212–280.
19) Friedrich, *op. cit.* p. 208.
20) Herbert Goldhammer & Edward A. Shills, Power and Status, in: Coser & Rosenberg (eds.), *Sociological Theory. A. Book of Readings*, 1964, p. 134.
21) *op. cit.* p. 224. Også Bachrach & Baratz, *op. cit.* p. 33 f, opretholder denne skelnen mellem magt og autoritet.
22) Indoktrinering er i dansk sprogbrug blevet synonym med propaganda, men processerne er væsensforskellige såvel i form som i indhold, jvnf. Pertti Hémanus, Propaganda and Indoctrination: A Tentative Concept Analysis, in: *Gasette* no. 4, 1974.
23) Dahl, *op. cit.* p. 27.
24) James N. Rosenau, The Premisis and Promises af Decision-Making Analysis, in: Charlesworth (ed.), *Contemporary Political Analysis, 1969, p. 194.* (mine fremhævelser)
25) *op. cit.* p. 44.